

Аквально-прибережний комплекс мису Опук

Імена та адреси укладачів інформаційного листа рамсарського ВБУ:

Стеценко Микола Пилипович, перший заступник начальника державної служби заповідної справи, Мінприроди України, вул. Урицького, 35, м. Київ, 01601, тел.: (044) 451 5904, e-mail: parks@parks.freenet.kiev.ua;

Сьомик Олександр Михайлович, ст.н.с., Опукський природний заповідник, вул. Кірова, 31а, м. Керч, АР Крим, 98320, тел.: (065) 611 0501, e-mail: opuk@kerch.com.ua.

Дата підготовки опису: 7 квітня 2003 р.

Географічні координати: 45°01' пн. ш., 36°12' сх. д.

Розташування: Автономна Республіка Крим, Ленінський район. Узбережжя Чорного моря, за 30 км на південний захід від м. Керч (210 тис. жителів), за 1 км на захід від с. Яковенкове і за 3 км на південь від с. Мар'ївка.

Висота над рівнем моря: аквальна ділянка – 0 м, наземна ділянка – до 65 м

Площа: 775 га

Короткий опис: Угіддя є поєднанням ділянок морської субліторалі, солоного озера, лабіринтів вапнякового мису та піщано-черепашкових кіс. На території угіддя постійно гніздяться рідкісні в Україні та Європі галагаз *Tadorna tadorna* (1-2 пари), баклан чубатий *Phalacrocorax aristotelis* (35-55 пар), балабан *Falco cherrug* (до 5 пар). Зимують та зупиняються, особливо на озері Кояшському, під час перельотів тисячі птахів водно-болотного комплексу, особливо таких видів: крижень *Anas platyrhynchos*, чирянка велика *A. querquedula*, лиска *Fulica atra*, гуска білолоба *Anser albifrons*. Серед заростей бурих, червоних та зелених водоростей-макрофітів, що щільно заселили приморські скелі під водою та кам'янисте дно, відтворюються рідкісні види риб: білуга чорноморська *Huso huso ponticus*, морський коник чорноморський *Hippocampus guttulatus microstephanus*, піскарка сіра *Callionymus belenus*, морський півень *Trigla lucerna*, а також краби трав'яний *Carcinus aestuarii* та волохатий *Pilumnus hirtellus*. Періодично зустрічаються дельфіни – азовка *Phocoena phocoena* та афаліна чорноморська *Tursiops truncatus*. Необхідні умови для збереження усіх цих видів забезпечуються входженням угіддя до складу Опукського природного заповідника. Угіддя разом з поряд розташованим озером Узунларським входить до складу 138 найцінніших територій України, визначених згідно з Important Bird Area Programme (території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів) за фактом періодичної реєстрації в його межах гуски білолобої *Anser albifrons* (до 42 тис. особин під час міграцій та взимку), дрохви *Otis tarda* та боривітра степового *Falco naumanni*.

Рамсарські критерії: 1, 2, 4, 6, 7, 8

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

- (1) Складається з типових для Кримського півострова на узбережжі Чорного моря елементів: крутих скель вапнякового походження, які обриваються в морі, солоного озера і піщано-черепашкових кіс, поєднання яких є унікальним на невеликій ділянці. Озеро Кояшське відділене від моря косою. Це невелике (100 га) і дуже типове для Кримського півострова озеро; воно солоне (210‰) і частково пересихає влітку. Приморські піщано-черепашкові коси, розташовані з обох боків скельного нагір'я, є одними з найкраще збережених на Кримському півострові. Сильно порізані морськими хвилями м'які (вапнякові) скельні береги та кам'янисте дно стали субстратом для макрофітів, передусім з груп бурих, червоних та зелених водоростей.
- (2) Тут періодично зустрічаються дельфіни. Постійно гніздяться рідкісні в Україні та Європі види птахів. У морській зоні постійно реєструються види риб і крабів з Червоної книги України. Зареєстровані рідкісні типи природних середовищ, визначені у числі інших Резолюцією 4 (96) Постійного комітету Бернської конвенції, а саме Атлаські солоні озера (№ 23.1) та зарості рослин у морях (№ 11.3). На черепашково-піщаних косах росте реліктовий холодок прибережний *Asparagus litoralis*, занесений до Червоної книги України та Європейського Червоного списку глобально вразливих тварин і рослин.
- (4) Узимку численними (до кількох тисяч) є птахи водно-болотного комплексу.

(6) Тут періодично (під час міграцій та взимку знаходиться у великих кількостях (до 42 тис. особин) гуска білолоба *Anser albifrons* (1% = 5300 особин).

(7) В межах угіддя зустрічаються види риб, занесені до Червоної книги України та європейських червоних списків.

(8) На мілководдях угіддя нереститься багато видів риб.

Фізична та біогеографічна характеристики: Степовий біогеографічний регіон на карті Смарагдової мережі Європи. За геоботанічним районуванням України належить до Причорноморської (Понтичної) степової провінції Європейсько-Азіатської степової області. Басейнова приналежність – Північно-східне Причорномор'я в районі Кримського півострова.

Фізичні особливості ВБУ: Входить до складу Керченського геоморфологічного району. Рельєф розвивався в умовах висхідного руху суходолу. Біля Кояшського озера сформована середньоплейстоценова давньоевксинсько-узунларська тераса висотою 8–9 м, складена глинистими пісками, піщаниками і вапняками з окремими лінзами і прошарками галечників. Поширені солонці, чорноземи, солонцюваті і темно-каштанові солонцюваті ґрунти на майкопських глинах, чорноземи карбонатні на вапняках. Гідрографічна мережа на суходолі представлена Кояшським озером і системою неглибоких балок та улоговин з тимчасовими водотоками та постійним прісноводним джерелом.

Фізичні особливості водозбірної території: Угіддя є прибережно-аквальною ділянкою Чорного моря, водозбір якого формується стоками багатьох річок (переважно Дунаю та Дніпра). Солоність моря – 18‰. Температура морської води влітку – до +25°C, взимку – до +6–8°C. Водозбір Кояшського озера формується лише атмосферними опадами. Клімат помірно-континентальний, посушливий, із середньорічною температурою повітря +14°C (в січні – +2°C, в липні – +23°C). Кількість атмосферних опадів – 255–300 мм на рік. Випаровуваність перевищує ці показники у 2,5 рази. Стійкий сніговий покрив формується лише під час суворих зим.

Гідрологічна цінність: Кояшське озеро площею близько 10 км² з глибинами від 0 (озеро місцями пересихає) до 0,6 м і солоністю до 210‰ відділене від моря піщано-черепашковим пересипом завширшки 250 м, через який відбувається інфільтрація морської води. Ця вода є основним джерелом живлення озера. Якість води у морі і озері «добра». Ґрунтові води залягають на глибині 0,5–3 м. Здебільшого вони засолені як за рахунок морської води, так і за рахунок розчинення солей з сарматських і майкопських соленосних глин.

Тип ВБУ: А, В, D, E, J

Екологічні особливості: Головними типами природних середовищ є морська сублітораль, солоне озеро, приморські скелі та кам'яні (рифово-вапнякового походження) розсипи, піщано-черепашкові коси. Кам'яністі субстрати субліторалі моря щільно заросли водоростями-макрофітами, серед яких частіше трапляються види червоних (Rhodophyta) *Ceramium pedicellatum*, *C. ciliatum*, *Porphyra leucosticta*, зелених (Chlorophyta) *Enteromorpha intestinalis*, *Cladophora albida* та бурих (Phaeophyta) *Scytosiphon lomentaria*, *Ectocarpus confervoides* водоростей. У Кояшському озері рослини відсутні. На піщано-черепашкових косах лише весною і на початку літа можна побачити окремі види, насамперед, катрани коктебельський *Sarumbe koktebelica* та мітридатський *S. mitridatis*, миколайчики приморські *Eryngium maritimum*, колосняк чорноморський *Leymus sabulosus*.

Цінна флора: Флора представлена 395 видами судинних рослин (32% флори Кримського та 44% Керченського півостровів). Два види з 42 видів ендемічних рослин, представлених тут, є корінними. Характерні для черепашково-піщаних кіс катрани коктебельський *Sarumbe koktebelica* та мітридатський *S. mitridatis* є ендемами Кримського півострова. Загалом у субліторалі зростає близько 40 видів червоних, зелених та бурих водоростей. 23 види рослин занесені до Червоної книги України. На черепашково-піщаних косах росте реліктовий холодок прибережний *Asparagus litoralis*, занесений до Червоної книги України та Європейського Червоного списку глобально вразливих тварин і рослин.

Цінна фауна:

Савці. Періодично зустрічаються дельфіни азовка *Phocoena phocoena* і афаліна чорноморська *Tursiops truncatus*, що охороняються в Україні і Європі. Також зустрічаються

кажани – підковоніс великий *Rhinolophus ferrumequinum* (до 20 особин), нічниця гостровуха *Myotis oxugnathus* (близько 40 особин).

Птахи. Тут постійно гніздяться рідкісні в Україні та Європі види: балабан *Falco cherrug* (1–5 пар), галагаз *Tadorna tadorna* (1–2 пари), баклан чубатий *Phalacrocorax aristotelis* (35–55 пар). Також гніздяться морський голубок *Larus genei* (до 100 пар), мартин жовтоногий *Larus cachinnans* (16–30 пар), шилодзьобка *Recurvirostra avosetta* (7–12 пар). Періодично залітають рідкісні могольник *Aquila heliaca*, канюк звичайний *Buteo buteo*, пірникоза сірощока *Podiceps grisegena*, сова болотяна *Asio flammeus*, огар *Tadorna ferruginea*, пісочник морський *Charadrius alexandrinus*, чапля велика біла *Egretta alba* та інші. Зимують та зупиняються, особливо на озері Кояшському, під час перельотів тисячі птахів водно-болотного комплексу, особливо крижень *Anas platyrhynchos*, чирянка велика *A. querquedula*, лиска *Fulica atra*, гуска білолоба *Anser albifrons* (20–42 тис. особин). Для суходолу угіддя характерні дрохва *Otis tarda*, сірий журавель *Grus grus*, хохітва *Tetrax tetrax*, боривітер степовий *Falco naumanni* та інші.

Плазуни: полози чотиризмугий *Elaphe quatuorlineata* (рідкісний в Європі і Україні вид) і жовточеревий *Coluber jugularis*, жовтопуз *Ophisaurus apodus*.

Риби. На мілководдях угіддя нерестяться наступні види: колюча акула *Squalus acanthias*, скат колючий *Raja clavata*, кілька чорноморська *Sprattus sprattus phalericus*, тюлька азово-чорноморська *Clupeonella cultriventris cultriventris*, калкан чорноморський *Psetta maotica maotica*, глоса *Platichthys flesus luscus*, морський йорж *Scorpaena porcus*, морський карась *Diplodus annularis*, морський язик *Solea nasuta*, горбиль темний *Sciaena umbra*, арноглос *Arnoglossus kessleri*, дракончик морський *Trachinus draco*. У морській зоні постійно реєструються види з Червоної книги України: білуга чорноморська *Huso huso ponticus* (Червоний перелік IUCN, Додаток II Бернської конвенції), морський коник чорноморський *Hippocampus guttulatus microstephanus*, піскарка сіра *Callionymus belenus*, морський півень *Trigla lucerna*, арноглос *Arnoglossus kessleri*. У межах угіддя зустрічається лосось чорноморський *Salmo trutta labrax* (Європейський список глобально вразливих видів рослин і тварин).

Ракоподібні: краби трав'яний *Carcinus aestuarii* та волохатий *Pilumnus hirtellus* – види з Червоної книги України.

Соціальні та культурні цінності: Соціально-культурні об'єкти у межах угіддя відсутні, крім залишків будівель античної доби на місці городища Кіммерик (окраїна Боспорського царства). Рибне господарство у межах угіддя не ведеться, хоча поряд регулярно здійснюється промислове рибальство.

Землеволодіння: ВБУ: державна власність на землю, що передана в постійне користування Опуцькому природному заповіднику. Прилеглі землі: державна власність на землю у межах Опуцького природного заповідника, приватні сільськогосподарські угіддя (рілля та пасовища) жителів сіл Яковенкове та Мар'ївка поза межами заповідника.

Поточне землекористування: ВБУ: наукові дослідження, природоохоронні заходи та моніторинг стану довкілля. Прилеглі землі: сінокосіння, випасання худоби; вирощування злакових, овочів та фруктів; виноградарство поблизу сіл; рибальство та судноплавство; у приморській частині – відпочинок рекреантів.

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: ВБУ: У минулому – рибальство, полювання. На сучасному етапі ведуться лише наукові дослідження, здійснюються природоохоронні заходи і моніторинг стану біологічного та ландшафтного різноманіття, еколого-освітня діяльність; реєструються окремі випадки незаконного відвідування території угіддя місцевими жителями, рекреантами, туристами та рибалками. **Прилеглі землі:** рибальство, судноплавство, сільське господарство (насамперед, розорювання земель та випасання худоби) і рекреація.

Вжиті природоохоронні заходи: Угіддя входить до складу Опуцького природного заповідника, створеного згідно з Указом Президента України від 12 травня 1998 р. Менеджмент біорізноманіття здійснюється відповідно до закону «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.), Положення про Опуцький природний заповідник (1999 р.) і

Проекту організації території та охорони природних комплексів Опукського природного заповідника (затверджено наказом Мінікоресурсів № 520 від 25.12.2002 р.).

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Крім уже розробленого загального для заповідника менеджмент-плану (проекту організації території), у процесі підготовки менеджмент-плани збереження окремих видів. Буде розроблено спеціальний менеджмент-план водно-болотного угіддя міжнародного значення.

Проведені наукові дослідження: Щорічно здійснюються наукові дослідження в рамках розробки програми Літопису природи Опукського природного заповідника. Наукові дослідження здійснюють наукові співробітники заповідника та інституту-куратора – Державного Нікітського ботанічного саду Української аграрної академії наук (м. Ялта).

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: Постійно здійснюється еколого-освітня діяльність серед місцевих жителів та відпочиваючих. Щорічно випускаються інформаційні листівки. Поки що за візит-центр слугує адміністративна будівля Опукського природного заповідника у Керчі.

Сучасний стан рекреації і туризму: Не здійснюються. Однак має місце неорганізована рекреація.

Юрисдикція: Територіальна – Рада Міністрів Автономної Республіки Крим. Функціональна – адміністрація Опукського природного заповідника при Мінприроди України.

Орган управління ВБУ: Адміністрація Опукського природного заповідника. Адреса: вул. Кірова, 31а, м. Керч, АР Крим, 98320, тел./факс: (065) 611 0501, e-mail: opuk@kerch.com.ua.

Джерела інформації:

- 1) Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – 230 с.
- 2) Літопис природи Опукського природного заповідника (3 томи) (1999–2001 рр.).
- 3) Микитюк О. Ю. ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. – К.: СофтАРТ, 1999. – 324 с.
- 4) Червона книга України: Тваринний світ. – К.: УЕ, 1994. – 464 с.
- 5) Червона книга України: Рослинний світ. – К.: УЕ, 1996. – 608 с.
- 6) Directory of Azov-Black Sea Coastal Wetlands: Revised and updated / Ed. by Gennadiy Marushevsky. – Kyiv: Wetlands International, 2003. – 235 p., 81 maps.